

Dyslexieprotocol

De Harlekijn

Inhoudsopgave

Openingswoord	blz 3
Achtergrondinformatie	blz 4
Stappenplan Harlekijn	blz 5
Groep 1 – 2	blz 6
Leren lezen en spellen in groep 3	blz 16
Lezen en spellen in groep 4 t/m 8	blz 19
Bijlagen:	blz 23
Toetsbeleid dyslexie protocol	blz 27

Openingswoord

Voor u ligt het dyslexieprotocol van basisschool de Harlekijn. Dit protocol is ontstaan op verzoek van leerkrachten en ouders. In dit dyslexieprotocol staan op een praktische en overzichtelijke wijze de stappen die op de Harlekijn ondernomen worden als er sprake is van mogelijke dyslexie. Dit document is dan ook bedoeld voor leerkrachten als leidraad bij het (dagelijks) handelen in de klas. Tevens is dit protocol bedoeld voor ouders die graag meer informatie willen verkrijgen over de aanpak van en werkwijze rondom dyslexie op de Harlekijn.

Hebt u, na het lezen van dit document nog vragen of opmerkingen, dan kunt u altijd terecht bij de leerkracht van uw kind, de intern begeleider of de directie.

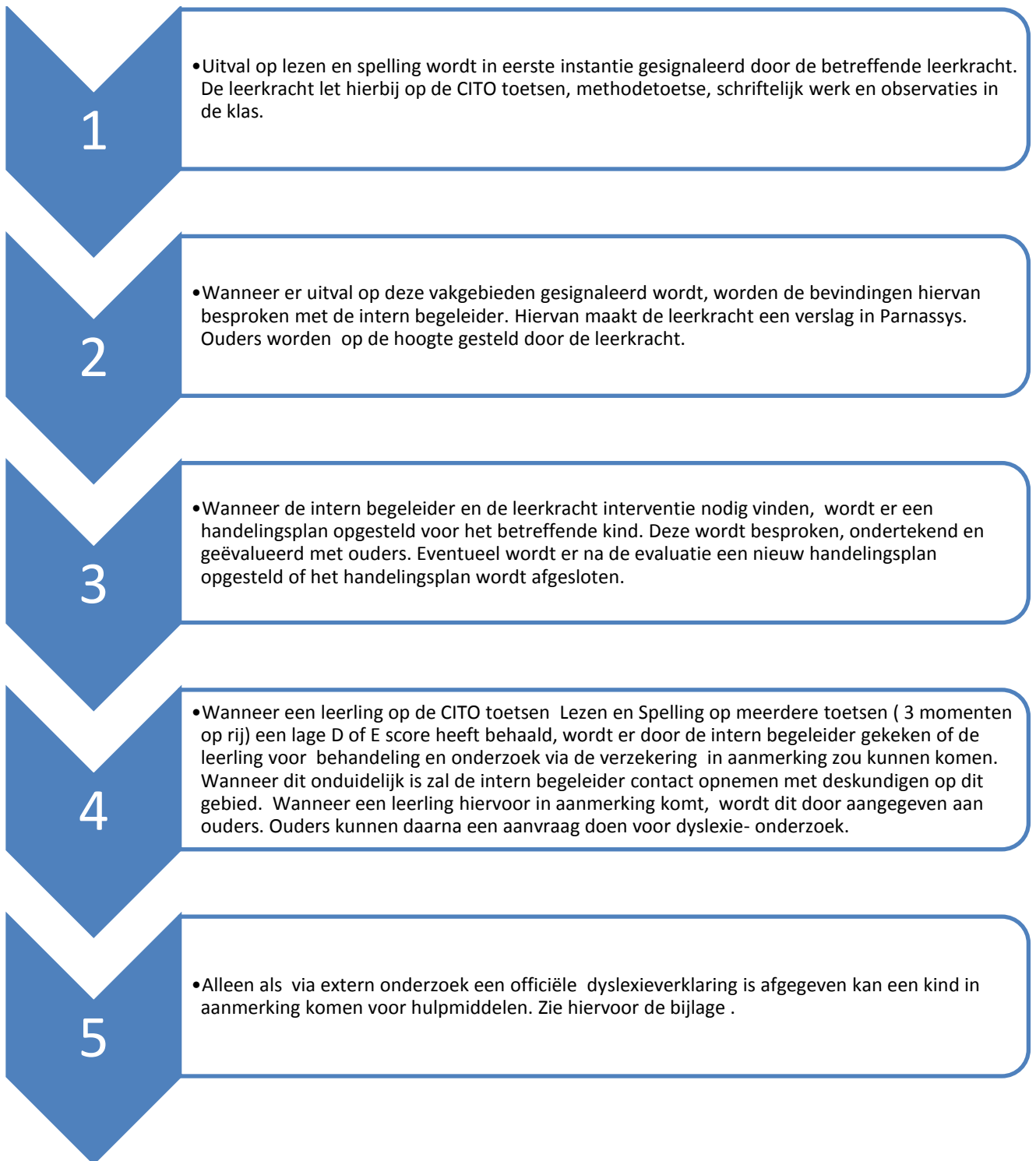
Achtergrondinformatie

Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door hardnekkige problemen in de automatisering van de woordidentificatie (lezen) en/of schriftbeeldvorming (spellen).

In verreweg de meeste gevallen van dyslexie ligt de oorzaak van de problemen op het terrein van de fonologische verwerking en de toegankelijkheid van taalkennis. Kinderen met dyslexie hebben een ernstige lees- en/of spellingachterstand. De lees- en spellingproblemen zijn een gevolg van een onvolledige en/of moeizame automatisering van het lees- en spellingproces. Dyslectische kinderen hebben problemen met het snel en accuraat benoemen van de bekende (talige) informatie. Kinderen met dyslexie lezen en spellen vaak langzaam en maken veel fouten; de problemen nemen over het algemeen toe naarmate de lees- en/of spellingtaak complexer wordt en bij tijdsdruk of spanning. Bij kinderen met dyslexie is het lees- /spellingprobleem hardnekkig, d.w.z. dat extra, planmatige en intensieve en didactische maatregelen en remediëringsinspanningen nauwelijks leiden tot een verbetering van lees- en spellingvaardigheid.

Stappenplan Harlekijn

Op de Harlekijn wordt onderstaand stappenplan gehanteerd:

Preventie van lees- en spellingsproblemen in groep 1 en 2

Bij beginnende geletterdheid gaat het, net als bij mondelinge taalverwerving, om een ontwikkelingsproces. In de voorschoolse periode wordt de bakermat van geletterdheid reeds gelegd.

Op de basisschool bouwen leerkrachten voort op het niveau van geletterdheid dat kinderen hebben opgebouwd.

Kinderen worden zich bewust van de relatie tussen gesproken en geschreven taal. Vanuit dit taalbewustzijn leren kinderen dat woorden zijn opgebouwd uit klanken en dat letters die klanken kunnen weergeven.

De ontwikkeling van beginnende geletterdheid kan gezien worden als een leerlijn waarop tussendoelen met bijbehorende leer- en onderwijsactiviteiten kunnen worden aangegeven.

Daarbij is vooral de ontwikkeling van het taalbewustzijn een belangrijk aandachtspunt.

Voorspellen van leesvaardigheid

De relatie tussen gesproken en geschreven taal

Om te kunnen leren lezen, hebben kinderen kennis nodig over vormaspecten van de taal die zij spreken. Dat houdt in dat zij een zekere mate van taalbewustzijn moeten ontwikkelen.

Rond hun derde levensjaar bouwen kinderen een fonologisch bewustzijn op, dat wil zeggen dat ze de klankstructuur van de taal gaan doorzien. Ze kunnen dan manipuleren met meerlettergrepige woorden: lange woorden kunnen ze opdelen in lettergreepsegmenten en van losse lettergrepen kunnen ze lange woorden maken. Het fonemisch bewustzijn, dat wil zeggen het bewustzijn dat woorden uit losse klanken bestaan, ontwikkelt zich pas later, bij de meeste kinderen aan het eind van de kleutertijd wanneer ze de behoefte krijgen om te leren lezen en schrijven. Kleuters die die belangstelling niet hebben, ontwikkelen pas een fonemisch bewustzijn op het moment dat ze in groep 3 komen en formele leesinstructie krijgen. Er is dus een duidelijke wederzijdse relatie tussen de ontwikkeling van het fonemisch bewustzijn en het leren lezen.

De drie belangrijkste vaardigheden die kinderen verwerven wanneer ze een fonemisch bewustzijn hebben en die een directe relatie hebben met het leren lezen zijn:

- 1 Auditieve analyse op klankniveau (het zogenaamde hakken).
- 2 Auditieve synthese op klankniveau (het zogenaamde plakken).
- 3 Letters benoemen.

Fonologische vaardigheden en leesproblemen

Veel kinderen met een leesprobleem hebben een zwak ontwikkeld fonemisch bewustzijn. De moeilijkheid van het opdelen van woorden in losse klanken is dat klanken in lopende spraak in elkaar overlopen, elkaar overlappen en elkaar beïnvloeden. Zo lijkt die 'ie' in 'dier' langer dan in 'drie'.

Bij het analyseren van gesproken woorden moeten de afzonderlijke klanken als het ware uit elkaar getrokken worden. Kinderen met een zwak fonemisch bewustzijn hebben hier moeite mee. Hoewel zwakke lezers ook andere problemen hebben in het fonemisch domein, zoals klankperceptie, klankgeheugen en het omzetten van letters in klanken, blijken deze kinderen ook over het algemeen een zwak fonemisch bewustzijn te hebben. Het is daarom van groot belang dat leerkrachten in groep 1 en 2 veel aandacht besteden aan de ontwikkeling van fonologische vaardigheden bij kleuters en ze weten wat ze moeten doen als deze ontwikkeling bij een leerling achterblijft. Met tijdige signalering en interventie in de kleutertijd kunnen namelijk bij veel kinderen leesproblemen op latere leeftijd worden voorkomen.

Een kleine achterstand bij een leerling in de kleutergroepen kan op den duur een ernstig leesprobleem tot gevolg hebben.

Volgen en stimuleren van de ontwikkeling van fonologische vaardigheden

Een trage ontwikkeling van beginnende geletterdheid leidt niet altijd tot leesproblemen, maar soms wel.

Op tijd signaleren is belangrijk, omdat preventieve signalering en interventie veel lees/schrijfproblemen op de lange termijn kunnen voorkomen. Wij raden de leerkracht daarom aan, altijd extra aandacht te besteden aan kleuters die om wat voor reden dan ook dreigen achter te raken in de ontwikkeling van beginnende geletterdheid of zelfs al met een achterstand in groep 1 komen.

De extra begeleiding kan het beste individueel of in een klein groepje plaatsvinden. Risicokleuters profiteren onvoldoende van taalspelletjes in de grote groep; zij hebben gerichte, directe instructie nodig.

Protocol kleuterperiode

Inde kleuterperiode kan de ontwikkelingsgang wat betreft beginnende geletterdheid worden gemarkeerd aan de hand van een reeks van zeven tussendoelen. Deze vormen een leidraad voor een protocol dat vooral bedoeld is om leesproblemen te voorkomen.

TUSSENDOEL 1: BOEKORIËNTATIE

TUSSENDOEL 2: VERHAALBEGRIP

Boekoriëntatie en verhaalbegrip zijn twee belangrijke aspecten die leerlingen ontwikkelen tijdens voorleessituaties. Door voor te lezen ervaren leerlingen hoe boeken in elkaar zitten, dat ze je van voor naar achteren leest, van boven naar beneden, dat een boek een titel heeft en dat iemand het boek heeft geschreven. Ze leren dat letters die in het boek staan 'gelezen' kunnen worden en dat die woorden zinnen vormen die ook nog een betekenis hebben.

Subdoel	Mogelijke activiteiten	Zorgleerlingen
1.1 Illustraties en tekst vertellen samen een verhaal.	Sorteren, praten, bekijken en samen lekker boeken lezen. Boekenrek met boeken bij het thema	Voorbespreken van het boek dat in de kring voorgelezen zal worden.
1.2 Lezen doe je van voor naar achter, van boven naar beneden.	Aanwijzen waar je begint te lezen. Boek omgekeerd voorlezen en wachten op reacties.	Hoofdpersonen en begrippen uit het verhaal waar mogelijk visualiseren. De kinderen laten vertellen bij de plaatjes.
1.3 Verhalen hebben een opbouw.	Eerst het hele verhaal voorlezen, dan halverwege het verhaal stoppen. Onzinverhaal voorlezen. Begin/midden/eind van een verhaal voorlezen.	In de kleine kring voorlezen. Vaker hetzelfde boek voorlezen. Bijv.
1.4 Aan de hand van de omslag de inhoud kunnen voorspellen.	Prentenboek laten zien en vragen waarover het zou kunnen gaan. Kinderen zelf een boek laten kiezen en/of laten voorlezen. Samen praten over de omslag	Dag 1: introduceren van boek. Dag 2: zelfde boek interactief voorlezen. Dag 3: werken over het boek.
1.5 Vragen helpen om naar het verhaal te luisteren en de plaatjes te bekijken.	Vragen stellen over het verhaal en de illustraties.	

Subdoel	Mogelijke activiteiten	Zorgleerlingen
2.1 Taal begrijpen, conclusies trekken en voorspellingen kunnen doen.	Halverwege vragen naar het verdere verloop van het verhaal eventueel aan de hand van de illustraties.	Preteaching Het verhaal volgens de methode "verhalend vertellen" aanbieden: elke dag een stukje voorlezen en terug laten vertellen. Volgende dag het voorgaande laten terug vertellen en een nieuw stuk er bij.
2.2 Opbouw in het verhaal: situatieschets, episode, hoofdpersonen.	Vragen stellen over het verhaal. Wat gebeurt er? Hoe komt dat?	
2.3 Verhaal uitspelen tijdens het voorlezen.	Verhaal naspelen met attributen.	
2.4 Verhaal navertellen a.d.h. van illustraties	Het verhaal naspelen aan de hand van de plaatjes of navertellen als toneelstukje.	Illustraties bespreken en uitleggen

Zorgleerlingen

Ga in het eerste oudergesprek na hoe er thuis omgegaan wordt met boeken en wat het kind verder nog aan ervaring heeft opgedaan met boeken en verhalen. Kleuters die weinig of geen ervaring hebben met boeken of geen interesse in boeken tonen, zullen onder andere op deze twee aspecten van geletterdheid achterblijven. Het is van belang deze kinderen regelmatig een boek voor te lezen in een klein groepje.

Let daarbij op de volgende zaken:

- Voorlezen is effectiever naarmate er meer interactie mogelijk is. Lees daarom voor aan een groepje van 5 à 6 personen. Kies in de beginfase bij voorkeur prentenboeken met een goed plot, weinig tekst, grote letters en duidelijke illustratie die direct slaan op de tekst die ernaast staat afgedrukt.
- Gebruik verschillende soorten prentenboeken: verhalende boeken, versjesboeken, boeken op rijm, informatieve boeken, boeken met veel of weinig tekst.
- Tijdens het voorlezen kunt u nagaan of kinderen begrippen als kapt, de titel, de rug van een boek en de voorkant en achterkant van een boek herkennen.
- Wijs af en toe mee terwijl u leest.
- Laat de kinderen 'meelezen' door ze te vragen woorden of letters aan te wijzen die ze al kennen.
- Leg moeilijke woorden uit in de context van het verhaal.
- Laat af en toe stiltes vallen om kinderen de ruimte te geven iets te zeggen.
- Stel niet te veel vragen; met name waarom- vragen zijn vaak bedreigend voor kinderen.
- Laat een boek dat kinderen leuk vinden vaker terugkomen.

TUSSENDOEL 3: FUNCTIES VAN GESCHREVEN TAAL

TUSSENDOEL 4: RELATIE TUSSEN GESPROKEN EN GESCHREVEN TAAL

Kinderen komen in het dagelijkse leven al op jonge leeftijd in aanraking met geschreven taal in de vorm van uithangborden, teksten op verpakkingsmaterialen, een vakantiekaartje of de verjaardagskalender op de wc. Zij leren spelenderwijs dat geschreven taal betekenis heeft. Ze leren dat communiceren met anderen ook mogelijk is via het schrift. De meeste kinderen gaan hiermee uit zichzelf experimenteren. Kinderen die dit niet doen, moeten hierin worden gestimuleerd.

Subdoel	Mogelijke activiteiten	Zorgleerlingen
3.1 Geschreven taalproducten hebben een communicatief doel.	Briefjes schrijven voor bijvoorbeeld een boodschap. Namen bij de kaartjes op het planbord.	Spelen met themawoorden uit de lees- schrijfhoek.
3.2 Symbolen, logo's en pictogrammen verwijzen naar taalhandelingen	Dagritme kaarten bespreken. Planbord gebruiken.	Gebbruikswijzers en andere opschriften expliciet bespreken met de zorgleerlingen en deze regelmatig herhalen.
3.3 Geschreven taal heeft een permanent karakter.	Het verhaal van de logeerbeer. Een boek door de klas gemaakt laten voorlezen.	
3.4 Tekenen en tekens produceren biedt mogelijkheden tot communicatie.	Een aantrekkelijke schrijfhoek in de klas. Verlanglijstjes maken.	

3.5 Onderscheid tussen lezen en schrijven	Benoemen wanneer je als leerkracht iets schrijft en wanneer je iets leest. De kinderen zelf hun naam laten schrijven	
---	--	--

Subdoel	Mogelijke activiteiten	Zorgleerlingen
4.1 Gesproken woorden kunnen worden vastgelegd.	Tekst schrijven bij gemaakte tekeningen.	Activiteiten regelmatig herhalen. Extra oefenen woordenschatuitbreidingen bijv met behulp van de boekjes van Bas. Ook op de computer.
4.2 Geschreven woorden kunnen worden uitgesproken.	Voorlezen wat er geschreven staat bij de tekeningen, briefjes en lijstjes.	
4.3 Woorden als globale eenheden kunnen lezen en schrijven.	Eigen naam kunnen herkennen en vinden in bakje. Naamplaatjes plaatsen bij gemaakte werkjes.	

Zorgleerlingen

De meeste kinderen gaan op een gegeven moment uit zichzelf experimenteren met letters, maar sommige kinderen niet. Deze kinderen hebben extra begeleiding nodig, omdat experimenteren met letters belangrijke voorbereiding is op het leren lezen en schrijven. Kinderen doorlopen een bepaalde ontwikkeling bij het leren schrijven.

Fase 1: Ze geven hun boodschap eerst in tekeningetjes weer.

Fase 2: Daarna worden het nog niet herkenbare krabbels.

Fase 3: Ze geven hun boodschap weer in reeksen van letterachtige vormen of letters.

Fase 4: Kinderen krijgen in de gaten dat bij elke klank een letter of lettercombinatie hoort.

Fase 5: De fase van invented spelling, een soort fonetisch schrift.

Wanneer een kind helemaal geen interesse heeft in zelf 'schrijven' of in de tweede helft van groep 2 alleen nog maar krabbels maakt, is het van belang dat u daar aandacht aan besteedt. Bij risicokleuters blijken schrijfactiviteiten een positief effect te hebben op het aanvankelijk leesproces in groep 3.

Wanneer u besluit een kind extra te stimuleren in het schrijven is het belangrijk daarbij te weten hoe de schrijfontwikkeling is verlopen en op welk niveau het kind zich bevindt en of het kind gemotiveerd is om te schrijven. (Aan de hand van de checklist voor kleuters).

Let bij de begeleiding op het volgende:

- Er moet een zinvolle aanleiding zijn om te schrijven.
- Het schrijven moet een doel hebben.
- Het schrijven moet aan niemand gericht zijn.
- Schrijf bij de werkstukken van kinderen wat hij of zij erover te vertellen heeft.
- Verbeter nooit spelfouten in schrijfproducten van kleuters.

Als een kleuter in de tweede helft van groep 2 nog erg weinig inzicht heeft in de functies van geschreven taal, intensiever dan uw begeleiding door elke dag met het kind iets aan schrijfactiviteiten te doen. Overleg dan met de intern begeleider of leesspecialist wat u zou kunnen doen met de leerling.

In de huidige praktijk van groep 2 worden vaak leesactiviteiten aangeboden aan kinderen die 'eraan' toe zijn. Dit leidt ertoe dat de kennis van de letters en de leeshandeling versterkt wordt bij leerlingen die op dit vlak al kennis en vaardigheden ontwikkeld hebben, terwijl de leerlingen die nog niets kunnen in dit opzicht niet geholpen worden. Zo worden de verschillen bij aanvang van groep 3 juist sterk vergroot. Het is dus niet verstandig om bij risicokleuters te wachten tot ze 'eraan toe zijn'. Deze kinderen hebben extra oefening nodig om een steeds groter wordende achterstand te voorkomen. (Smits-Braams 2007)

TUSSENDOEL 5: TAALBEWUSTZIJN

Naarmate kinderen taalvaardiger worden leren ze bijvoorbeeld dat zinnen uit losse woorden zijn opgebouwd en dat woorden uit verschillende lettergrepen kunnen bestaan en uiteindelijk dat woorden bestaan uit losse klanken. Ze leren onderscheid te maken tussen de vorm en inhoud van woorden. Dit bewustzijn van vormaspecten van taal heet taalbewustzijn of metalinguïstisch bewustzijn. Dit bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Opdelen van zinnen in woorden.
2. Opdelen van samengestelde woorden in afzonderlijke componenten.
3. Opdelen van woorden in lettergrepen.
4. Verbinden van lettergrepen tot woorden.
5. Opzeggen van rijmpjes samen met iemand anders.
6. Opzeggen van rijmpjes alleen.
7. Herkennen van eindrijm.
8. Toepassen van eindrijm
9. Herkennen van beginrijm in langgerekte woorden. (mk-m, m-mk)
10. Herkennen van beginrijm in gewoon uitgesproken woorden. (mk-m, m-mk)
11. Toepassen van beginrijm. (mk-m, m-mk)
12. Klinker in een woord isoleren.
13. Auditieve analyse op klankniveau.
14. Auditieve synthese op klankniveau.
15. Letters kunnen benoemen.

Subdoel	Mogelijke activiteiten	Zorgleerlingen
5.1 Woorden in zinnen kunnen herkennen.	Trefwoord herkennen. Eigen naam herkennen. Een spelletje waarbij het kind een signaal moet geven wanneer je een bepaald woord hoort.	Herhaling.
5.2 Onderscheid kunnen maken tussen vorm en betekenis van woorden.	Welk woord is langer? Grapjes: wat klopt er niet in een zin of verhaal.	
5.3 Woorden in klankgroepen kunnen verdelen	Woorden klappen lopen of springen in stukjes.	
5.4 Reageren op klankpatronen: eindrijm en later beginrijm	Zelf rijmwoordjes verzinnen. Met rijm- ontwikkelingsmaterialen aan de slag. Rijmwoordjes weglaten en door kinderen in laten vullen.	

Zorgleerlingen

Hoewel auditieve analyse en synthese (hakken en plakken) en letterkennis geen voorwaarden zijn om te kunnen leren lezen, blijkt wel uit veel onderzoek dat het leren lezen makkelijker wordt. Daarom raden we leerkrachten aan om kleuters met een zwak fonemisch bewustzijn (manipuleren met woorden op klankniveau) activiteiten aan te bieden waarmee ze hun fonologische vaardigheden en letterkennis kunnen ontwikkelen om mogelijke problemen met leren lezen in groep 3 zoveel mogelijk te voorkomen.

Voor signalering van klankonderscheiding en klankarticulatie kun je gebruik maken van de TAK (Taaltoets Alle Kinderen) op deze onderdelen. Bij de oudste kleuters kun je met behulp van de TAK toets vaststellen hoe hun metaluïngistisch bewustzijn ontwikkeld is.

Hoe kunt u auditieve analyse onderzoeken?

Een spelletje met als onderdeel: Welke klank hoor je aan het begin. Bij 5 woorden. Wijs hierbij de bijbehorende letter aan in het woord. Vervolgens biedt u op dezelfde manier 10 woorden auditief aan.

2 Punten: goed antwoord, 1 punt: bij een goed antwoord na simultaan spreken en 0 punten: bij een fout antwoord. Bij een score van 80% is extra oefening nodig.

Hoe kunt u auditieve synthese onderzoeken?

In de tweede helft van groep 2. TAK toets onderdeel Auditieve synthese.

Of u hakt het woord en het kind zegt het in het geheel na. U verzint samen 10 woorden. Bij een score van minder dan 80% is extra oefening nodig.

Aandachtspunten bij de begeleiding zijn:

- In groep 1 richt u de begeleiding op activiteiten op woorden en woorddelen als lettergrepen of klankgroepen en rijm.
- In groep 2 richt u de begeleiding op activiteiten op klank- letterniveau.
- Er moeten letters aangeboden worden om het fonemisch bewustzijn te stimuleren.
- Auditieve analyse kunt u spelenderwijs stimuleren. (Bij hardnekkige problemen kunt u

- hulp inschakelen van intern begeleider of leesspecialist)
- Auditieve synthese kunt u ook spelenderwijs oefenen.
- Fonologische vaardigheden kunt u ook uitstekend stimuleren met behulp van computerprogramma's.

Het is niet de bedoeling dat u de deelvaardigheden gaat trainen met een kleuter. U kunt dit 'oefenen' met kinderen in dagelijkse activiteiten en routines.

- Stimuleren van auditieve analyse:
Spelenderwijs kunt u dit doen, bijvoorbeeld tijdens een memoriespel met plaatsjes van eenlettergrepige woorden. Daarbij kunt u de woorden laten hakken of een letter isoleren.

Bij hardnekkige problemen overleg dan met intern begeleider of leesspecialist.

- Stimuleren van auditieve synthese:
Vraag bijvoorbeeld bij het spelletje kwartet de kaarten in klankstukjes (t-r-e-i-n). Gebruik alleen eenlettergrepige woorden. Eerst mmkm dan mkmm woorden.

TUSSENDOEL 6: ALFABETISCH PRINCIPE

TUSSENDOEL 7: FUNCTIONEEL 'SCHRIJVEN' EN 'LEZEN'

Letterkennis is de belangrijkste voorspeller van lees- en spellingsucces. Er is een wederkerige relatie tussen letterkennis enerzijds en fonemisch bewustzijn en analysevaardigheden anderzijds.

Belangrijk is dat kleuters niet alleen relaties leren leggen tussen klanken en letters, maar dat zij hetgeen zij over geschreven taal leren ook weten toe te passen in functionele contexten. Dit kan geoefend worden in alledaagse activiteiten.

Kleuters die veel experimenteren met letters, door ze te verklanken en te schrijven, bouwen langzaam aan een arsenaal van klank-letterkoppelingen op en gaan die ook toepassen in taalsituaties waarbij geschreven taal te pas komt.

Prentenboeken zelfstandig bekijken en de geschreven taal daarbinnen ontcijferen is een belangrijke activiteit van kinderen.

Subdoel	Mogelijke activiteiten	Zorgleerlingen
6.1 Ontdekken dat woorden zijn opgebouwd uit klanken en dat klanken corresponderen met letters.	Letters herkennen uit eigen naam/ Stempelen.	Herhaling. Oefenen in betekenisvolle context. Herhalingen van willekeurige reeksen.
6.2 De foneem-grafeemkoppeling kunnen leggen.	Flitsen. Klankgebarenalfabet.	

Subdoel	Mogelijke activiteiten	Zorgleerlingen
7.1 Kinderen schrijven functionele teksten, zoals lijstje, briefjes, opschriften en verhaaltjes,	Naamkaartjes schrijven. Bijhouden van een kalender.	Herhalingen van willekeurige reeksen.
7.2 kinderen lezen zelfstandig prentenboeken en eigen en	Aantrekkelijke leeshoek. Boeken in de klas hebben die	

andermans teksten	de kinderen aanspreken. Zprg hierbij voor voldoende afwisseling.	
-------------------	--	--

Zorgleerlingen

Aandachtspunten voor de signalering zijn:

- Observeer de mate waarin het kind op een functionele manier met geschreven taal omgaat.
- Ga na hoeveel letters de kinderen al in groep 2 verwerven. U kunt hierbij letters laten stempelen die het kind kent te kennen. Controleer daarna of het kind ze ook kan benoemen.

Met name risicokleuters hebben er belang bij met zoveel mogelijk letterkennis naar groep 3 te gaan. Dat maakt het leren lezen namelijk eenvoudiger.

Een bekend verschijnsel bij kleuters dat een signaal kan zijn voor dyslexie, is moeite hebben met het onthouden willekeurige reeksen. (dagen van de week, kleuren, enz) Dat kan duiden op een automatiseringsprobleem.

Bij kinderen die niet uit zichzelf experimenteren met letters, is het van belang voor het leren lezen in groep 3 dat ze daarin worden gestimuleerd. Neem minstens een letter per week. Hou bij de keuzes van letters altijd rekening met de interesses van het kind. Het is raadzaam de letter aan te bieden met een concrete voorstelling (h – een huis). Het mag geen training worden.

Hou bij de aanbieder van letters de volgende volgorde aan.

- Identificatie

Stukje voorlezen uit een ABC-boek met de betreffende letter, biedt de letter op verschillende manieren aan.

- Manipulatie

De kleuters gaan zelf aan de slag met de letter door hem te stempelen, te schrijven, te typen enz. Gebruik hierbij het lettertype van groep 3.

- Letter/klank-koppeling

Simultaan schrijven, stempelen of typen en verklanken van de letters en in korte woorden die de kinderen bedenken, met als doel de relatie tussen de letter en de bijbehorende klank in te slijpen. Het is belangrijk dat het kind hierbij zoveel mogelijk zelf mag schrijven en zelf de klank mag produceren.

Kinderen met dyslexie hebben moeite met de klank-letterkoppelingen. Als u merkt dat een van de kinderen hier problemen mee heeft overleg dan met de leespecialist of intern begeleider op school.

Belangrijke aandachtspunten in de begeleiding zijn in ieder geval: simultane aanbieder van letters en klanken en herhaling van de letter (met klank) in verschillende contexten om inslijping mogelijk te maken.

Eind groep 2 eindoverzicht van de letterkennis van alle kleuters, doorgeven aan de leerkracht van groep 3.

Algemeen

De kinderen die niet of nauwelijks letters benoemen en er zijn ook nog andere risico's in het spel (bijvoorbeeld erfelijkheid, onvoldoende klankbewustzijn, een fonologisch taalontwikkelingsprobleem) is het dus van belang het kind alvast een voorschot te geven op de komende leesontwikkeling. De 'voorschotsbenadering' (Smits 2000).

Dit is een mix van auditieve training waarbij steeds letters gebruikt worden.

Deze methode sluit aan bij meerdere van de genoemde tussendoelen.

Hierover kun je lezen in het boek: Dyslectische kinderen leren lezen. Aanwezig bij ons op school.

Ook hebben we nu de methode leesbalans in huis. Deel 1 is bestemd voor groep 2 en begin groep 3. In deel 1 wordt vooral aandacht besteed aan de ontwikkeling van het fonologisch bewustzijn (klankbewustzijn). Kinderen leren in dit deel-analyseren en synthetiseren.

Leren lezen en spellen in groep 3

Lezen in groep 3:

In groep 3 gebruiken we de methode Veilig Leren Lezen en begint een kind echt met leren lezen en schrijven. In het eerste half jaar van groep 3 ligt de nadruk op het aanleren van alle klank-letterkoppelingen (letterkennis) en leeshandelingen die nodig zijn om die letters en woorden te maken en terug te lezen (“hakken en plakken van woorden”). We gebruiken hierbij voor extra ondersteuning het gebarenalfabet. Rond Kerst kennen de kinderen de meeste letters. Ze kunnen klankzuivere woorden lezen en schrijven, bijvoorbeeld „kat“. In de tweede helft van groep 3, de zogenaamde niet-klankzuivere periode, leren de kinderen woorden met medeklinkerclusters (h-erfst). De nadruk ligt in de tweede periode op het toenemen van de leessnelheid. Daarnaast is er aandacht voor begrijpend lezen.

Spelling in groep 3:

Naast het aanvankelijk lezen en het leren schrijven van letters komt het schrijven van woordjes rond de Kerst in groep 3 ook op gang. Deze woordjes zijn nog niet gekoppeld aan spellingsregels, maar hebben betrekking op de woorden die geleerd zijn in de leeskernelen.

De opdrachten bestaan o.a. uit het leggen van woordjes op de letterdoos en het schrijven van woordjes in een schrift.

Problemen met het nauwkeurig schrijven van woordjes in groep 3 zijn nog geen signaal voor dyslexie: op deze leeftijd is het combineren van letterkennis, woordbeeld en schrijfmotoriek nog complex voor veel kinderen.

Toetsen/onderzoeken in groep 3:

Toetsen V.L.L.:

- Na elke kern volgt er een toets, aanvankelijk vooral gericht op het herkennen van begin-, midden- en eindklank en op auditieve synthese. Ook de letterkennis is een terugkerend aspect. Vanaf kern 7 wordt het lezen van zinnen getoetst.
- Na elke kern volgt een veilig en vlot toets waarin kinderen 1 minuut woordjes lezen. Hieruit komt een duidelijke beoordeling . Bij kinderen die uitvallen, neemt de leerkracht de laatste bladzijde van het leesboekje (per kern) af.
- Hieruit komen een handelingsplan en suggesties waarmee de leerkracht aan de slag kan.
- Let specifiek op uitvallers bij de controletaken (werkboekje) , gelet op het niveau van de controletaken.

Signaleringen:

- De Herfstsignalering wordt afgenomen na kern . Hierin zit een toets letterkennis, lezen van structureerwoorden, wisselwoorden, nieuwe woorden en tekst.
Als toevoeging nemen we de toetsen audisynt en audant af uit het boek "Diagnostiek van technisch lezen en aanvankelijk spellen" (O. Wentink en L. Verhoeven, 2001).
- De Wintersignalering wordt afgenomen na kern 6. Hierin zit een toets letterkennis, fonemendictee, DMT (1^e leeskaart) en een leestekst met vragen.
Bij een eerdere uitval op de toetsen audisynt en audant tijdens de Herfstsignalering worden deze toetsen tijdens de Wintersignalering nogmaals afgenomen.
- De Lentesignalering wordt afgenomen na kern 8, hierin zit de DMT (kaart 1 en 2) en een spellingtoets.
- De Eindsignalering wordt afgenomen na kern 11, hierin zit een spellingtoets, DMT (kaart 1,2 en 3) en toets begrijpend lezen.

AVI:

- Met de AVI-leeskaarten wordt het AVI-niveau van de leerlingen bepaald. Dit is een individuele toets-afname.
  - De toets-momenten zijn eind januari / begin februari en mei/ juni.
  - Tijdens het lezen van de AVI-kaarten wordt het volgende gesignaleerd:
    - vooruitgang klank-tekenkoppeling.
    - vooruitgang auditieve synthese.
- Onvoldoende resultaten hebben nog geen voorspellende waarde voor eventuele dyslexie. Lagere scores worden naast de screeningsresultaten uit de kleuterperiode gelegd. De school moet de afgegeven signalen serieus nemen; er kan sprake zijn van dyslexie of van een vertraagde leesontwikkeling

DMT-toetsen:

De DMT-toetsen zitten in de meetmomenten van de methode Veilig Leren lezen.

Cito Spelling, Cito Technisch lezen, Cito Begrijpend Lezen, Cito Woordenschat:

Zijn aangegeven op de toets-kalender per schooljaar.

Interventies in groep 3:

Uit de meetmomenten van de methode Veilig Leren Lezen komen wellicht al een aantal punten aan het licht; het kan dan gaan om het volgende:

- de letterkennis is onvoldoende
- de synthese komt niet op gang
- de analyse verloopt moeizaam
- de visuele discriminatie is onvoldoende.

Deze signalen worden per leerling bekeken. De leesmethode geeft aan wat er geoefend kan worden. Dit gebeurt onder begeleiding van de leerkrachten, voornamelijk in de groep en incidenteel buiten de groep.

Om bovenstaande problemen goed aan te pakken, worden door middel van de leesmethode de letterkennis en de leesontwikkeling gestimuleerd. Zowel op auditief, visueel, tactiel en emotioneel gebied wordt er aandacht besteed aan de oefenstof.

Tevens wordt gebruik gemaakt van het Connect-programma. Dit is een interventieprogramma voor probleemlezers. Het bestaat uit drie delen die alle drie bedoeld zijn voor zeer frequente interventie (minimaal drie keer per week gedurende minimaal 20 minuten) individueel of in een kleine groep.

Lezen in groep 4

In groep 4 is de leesbegeleiding met name gericht op (voortgezet) technisch lezen, begrijpend lezen en leesmotivatie.

Toetsen/onderzoeken in groep 4:

AVI-toetsen:

- Wij als school kiezen ervoor wel nog alle AVI toetsen individueel af te nemen in groep 4, naast de toets leestechiek en DMT. Dit omdat er na de zomervakantie soms een achterstand kan zijn ontstaan en omdat de kinderen gemotiveerd worden door hun vooruitgang. Het is belangrijk dat de kinderen op het juiste niveau verder lezen.

LVS Leestempo:

Vanaf het schooljaar 2007-2008 nemen we de LVS-toets Leestempo af. Deze toets kwam in plaats van de oude AVI-toetsen.

Naast het reguliere afnamemoment in januari worden de AVI-toetsen ook in november en juni gedaan.

DMT:

- Vanaf groep 3 wordt de DMT afgenomen. Voor groep 3 zit deze afname ook in de signaleringsmomenten.
- Deze toets wordt in januari/februari en in mei/juni afgenomen.

Spelling:

- Signaaldictee vanuit de methode.
- Basislessen en herhaalde instructielessen voor de zwakkere spellers.

Het is van belang dat kinderen zeer bewust met spellingsregels omgaan. Om het foutbewustzijn van kinderen te stimuleren gebruiken wij de volgende methodiek;

Alle kinderen behalve de echte spellingszwakke kinderen gaan als ze tijdens een dictee een woord geschreven hebben een +, +-, of - schrijven achter het woord.

+ betekent; Ik weet het zeker.

+ - betekent: Ik weet het niet zeker

- betekent: Ik weet het niet.

Voor de kinderen met mogelijk dyslexie of andere spellingsproblemen gebruiken we een apart formulier. Bestaande uit drie onderdelen;

- Meeschrijven met de klas. Zorg dat je het kunt lezen.
- Nakijken door de leerling zelf.
- Nakijken en verbeteren door de leerkracht.

De leerlingen hebben zo meer tijd en kijken gericht naar de spellingsmoeilijkheden.

LVS Spelling (SVS):

Aangegeven op Toets-kalender per schooljaar.

LVS werkwoordspelling: (SWW)

Aangegeven op Toets-kalender per schooljaar

LVS Begrijpend lezen:

Aangegeven op Toets-kalender per schooljaar

LVS technisch lezen:

Aangegeven op Toets-kalender per schooljaar

Interventies in groep 4

In groep 4 stromen bijna jaarlijks nog kinderen binnen die op AVI-M3 / - E3 niveau lezen. Bij deze kinderen is de klankletterkoppeling vrijwel altijd goed op gang gekomen, maar blijven er problemen bestaan op het gebied van:

- tweetekenklanken
- het lezen van langere woorden
- het nauwkeurig lezen
- het leestempo.

Connectlezen:

De zwakke lezers lezen 3 à 4 keer per week samen met de leerkracht. De andere kinderen besteden hun tijd aan vrij lezen.

De oefentekst ligt op of net boven hun leesniveau en deze wordt gedurende de hele week herhaald. De leerkracht leest de tekst en bespreekt de moeilijke woorden. Een paar woorden worden gebruikt als oefenwoorden om te schrijven.

Door de combinatie van koorlezen en duo-lezen en het herhalen van de tekst wordt de leesvaardigheid en het zelfvertrouwen vergoot. Daarnaast wordt een stukje spelling mee-geoefend.

RALFI:

RALFI is een programma voor kinderen die het lezen grotendeels beheersen maar langdurig te traag blijven lezen. Denk aan minder dan twee AVI-niveaus per jaar. RALFI is gericht op het verhogen van het leesniveau en vloeiend lezen. Er wordt gewerkt met teksten die aansluiten bij de leeftijd van de kinderen. Een leescyclus wordt het liefst vier keer per week met dezelfde leerlingen uitgevoerd

Lezen en spellen in groep 5 t/m 8

In de groepen 5 t / m 8 is het leesonderwijs met name gericht op (voortgezet) technisch lezen, begrijpend lezen en leesmotivatie. Woorden worden moeilijker, zinnen worden langer. Dit geldt ook voor het zelf schrijven van woorden (spelling). Middels een taalmethode (Taaljournaal) en een leesmethode voor begrijpend en technisch lezen (Leeshuis) worden de lees- en spellingvaardigheden van de leerlingen aangeleerd en uitgebreid.

Spellingstoetsen/onderzoeken in groep 5 t/m 8

Methode-gebonden toetsen

Niet-methode-gebonden toetsen:

LOVS Spelling (SVS):

- Wordt voor alle leerlingen afgenomen in januari en in mei/juni.

LOVS werkwoordspelling (SWW):

- Wordt voor alle leerlingen in groep 7 en 8 afgenomen in januari/februari en in mei/juni.

PI-dictee:

Het PI-dictee is een spellingtoets voor het onderzoek van de spellingvaardigheid bij het schrijven van losse woorden. De toets kan zowel signalerend als diagnosticerend worden gebruikt en geeft een duidelijk beeld van welke leerlingen voor extra begeleiding in aanmerking komen. De uitkomsten van de toets geven inzicht in de beheersing van de deelvaardigheden van de spelling en in de beheersing van de spellingcategorieën. Hiermee wordt duidelijk aan welke onderdelen van de spelling in de instructie of begeleiding aandacht moet worden geschonken.

- Het PI-dictee wordt in oktober/november en januari/februari afgenomen bij alle kinderen die B t/m E scoorden op het vorige PI-dictee.

Leestoetsen/onderzoeken in groep 5 t/m 8:

AVI-toetsen:

Bij de AVI-toets-kaarten gaat het vooral om de vlotheid waarmee leerlingen teksten kunnen verklanken.

De AVI wordt afgenomen rond januari en juni. De Harlekijn kiest ervoor om deze toetsen ook in het begin van het schooljaar af te nemen (sept/okt). Dit wordt gedaan omdat er tijdens de zomervakantie soms een achterstand kan zijn ontstaan waarbij extra leesbegeleiding zo snel mogelijk van belang is. Kinderen die in de vakantie juist een vooruitgang hebben geboekt, krijgen zo extra motivatie en stimulans bij het lezen. Het is belangrijk dat de kinderen op het juiste niveau verder lezen en de groei van de leesvaardigheid wordt voortgezet.

De volgende leerlingen worden getoetst:

- Groep 5: Alle leerlingen met een AVI-score van E4 of lager.
- Groep 6: Alle leerlingen met een AVI-score van E5 of lager.
- Groep 7: Alle leerlingen met een AVI-score van E6 of lager.
- Groep 8: Alle leerlingen met een AVI-score van E7 of lager.

DMT (Drie-Minuten-Toets):

Bij de DMT ligt de nadruk op de snelheid waarmee leerlingen afzonderlijke woorden kunnen verklanken. Het pakket bevat drie verschillende leeskaarten:

- op leeskaart 1 staan klankzuivere woorden (type km, mk en mkm);
- op leeskaart 2 staan andere eenlettergrepige woorden;
- op leeskaart 3 staan twee of meerlettergrepige woorden.

De DMT wordt afgenomen voor alle leerlingen in januari/februari en in mei / juni. Daarnaast wordt de DMT extra afgenomen in het begin van het schooljaar voor de leerlingen met een B t/m E score.

Cito Leestempo, Cito Begrijpend Lezen:

Aangegeven op Toets-kalender per schooljaar

Interventies in groep 5 t/m 8:

In groep 4 stromen doorgaans nog kinderen in die op AVI-M3 / - E3 niveau lezen. Bij deze kinderen is de klankletterkoppeling vrijwel altijd goed op gang gekomen, maar blijven er problemen bestaan op het gebied van:

- tweetekenklanken
- het lezen van langere woorden
- het nauwkeurig lezen
- het leestempo.

Als interventie bij kinderen met leesproblemen wordt gekozen uit de volgende methodieken:

Connectlezen:

De zwakke lezers lezen 3 à 4 keer per week samen met de leerkracht. De andere kinderen zijn op dat moment met een andere (lees)taak bezig.

De oefentekst ligt op of net boven het leesniveau van de kinderen en deze tekst wordt gedurende de hele week herhaald. De leerkracht leest de tekst en bespreekt de moeilijke woorden. Een paar woorden worden gebruikt als oefenwoorden om te schrijven.

Door de combinatie van koorlezen en duo-lezen en het herhalen van de tekst worden de leesvaardigheid en het zelfvertrouwen vergoot. Daarnaast wordt een stukje spelling geoefend.

RALFI:

RALFI is een programma voor kinderen die het lezen grotendeels beheersen maar langdurig te traag blijven lezen, denk hierbij aan minder dan twee AVI-niveaus vooruitgang per jaar. RALFI is gericht op het verhogen van het leesniveau en het vloeiend lezen. Er wordt gewerkt met teksten die aansluiten bij de leeftijd van de kinderen. Een leescyclus wordt drie à vier keer per week met dezelfde groep leerlingen uitgevoerd.

Spelling:

Het is van belang dat kinderen zeer bewust met spellingsregels omgaan. Om het foutbewustzijn van kinderen te stimuleren, wordt de volgende methodiek gebruikt;

Alle kinderen, behalve de echte spellingszwakke kinderen schrijven bij een dictee, een +, +-, of - achter het woord dan ze geschreven hebben:

- + betekent: Ik weet het zeker.
- + - betekent: Ik weet het niet zeker
- betekent: Ik weet het niet.

Voor de kinderen met mogelijk dyslexie of andere spellingsproblemen wordt een apart formulier gebruikt, dit bestaat uit drie onderdelen;

- Meeschrijven met de klas. Zorg dat je het kunt lezen.
- Nakijken door de leerling zelf.
- Nakijken en verbeteren door de leerkracht.

De leerlingen hebben zo meer tijd en kijken gericht naar de spellingsmoeilijkheden.

Bijlagen

Toets-beleid Dyslexie protocol.

Leerlingen met een dyslexieverklaring **én** niet het beheersingsniveau of instructieniveau van lezen hebben passend bij het leerjaar, hebben het recht dat een aantal toetsen aan hen voorgelezen wordt of op een andere manier auditief aangeboden wordt. Deze leerlingen kunnen de opgaven niet voldoende zelfstandig lezend maken omdat hun technische leesvaardigheid dat niet toelaat.

Het gaat om de volgende toetsen;

- De gesproken versie bij de eindtoets en de entreetoets CITO.
- Woordenschat LOVS.
- Begrijpend lezen LOVS.
- Leeswoordenschat LOVS.
- Rekenen en Wiskunde LOVS.
- Wanneer een leerling spelling vervolg 2 mag maken, krijgt hij of zij deze vergroot aangeboden en ruim de tijd om deze te maken.

Sprint Plus

De belangrijkste functies van Sprint is het voorlezen van een tekst, een alinea, een zin, een woord, een lettergreep of zelfs één enkele letter. Tijdens het voorlezen worden de woorden gemarkeerd. Dit stuurt de blik en stimuleert het actief meelesen. De voorleesstemmen zijn van de beste kwaliteit, meestal Real-speak (natuurlijk klinkende stemmen). Voorlezen kan in het Nederlands en Engels. Uniek is dat Sprint fonetisch spelt: je hoort de klanken zoals ze geleerd worden. Met klanklezen/synthese worden alle letters fonetisch uitgesproken en als woord gesynthetiseerd. Het analyseren en synthetiseren ('hakken en plakken') kan van grote waarde zijn bij de ondersteuning van beginnende lezers. De spreesnelheid en pauzes tussen woorden of zinnen zijn instelbaar. Met de klik-en-lees-knop kunnen moeilijke woorden of zinnen met een klik worden voorgelezen.

Eisen om in aanmerking te komen voor Sprint Plus:

- Dyslexieverklaring.
- 2 beheersingsniveaus achterlopen op het gewenste niveau van de groep.
- E score DMT toets.
- E score technisch lees toets.

Deze voorwaarden zijn bepalend voor het werken met Sprint Plus op de Harlekijn. Uiteindelijk wordt door de leerkracht, intern begeleider en in het zorgoverleg met de directie besloten of de leerling met SprintPlus aan de slag mag gaan en voor welke vakgebieden dit kan worden ingezet.

Het Sprint Plus programma staat op een usb-stick. De leerling mag de stick gebruiken bij de vakgebieden die gekozen zijn door de intern begeleider en leerkracht. De leerling mag gebruik maken van de computer in de klas. Echter raden wij als school aan een eigen notebook (i.v.m. formaat) aan te schaffen voor de leerling op zijn of haar eigen tafel. Er is voor ouder en kind de mogelijkheid een korte cursus te volgen om het gebruik van Sprint Plus. Deze kost 75 euro per gezin en zal buiten school plaatsvinden.

Wanneer ouders ervoor kiezen met hun kind en school aan de slag te gaan met Sprint wordt er medewerking van de ouders verwacht in de vorm van bijvoorbeeld het eventueel inscannen van bepaalde materialen. De Sprint Plus usb-stick mag mee naar huis worden genomen. Zo kan er thuis ook gebruik van Sprint Plus worden gemaakt. Op deze manier kan de leerling zelfstandig aan de slag na inscannen van het materiaal.